

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ**

Монографія

**Рівне
2021**

Рівненський державний гуманітарний університет
Освітньо-ресурсний центр РДГУ
Кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Монографія

Рівне
Видавець О. Зень
2021

УДК 378.016:373.5.011.3-051

П84

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 7 від 31 серпня 2021 р.)

Рецензенти:

М. П. Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,

О. О. Красовська, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: Боровець О. В. (р. 3.), Бричок С. Б. (р. 5),
Гудовсек О. А. (р. 7), Міщенья О. М. (р. 4), Сойчук Р. Л. (р. 1),
Третяк О. М. (р. 2), Яковишина Т. В. (р. 6).

Професійна підготовка майбутніх педагогів: теоретико-прикладний
аспекти: монографія. / Боровець О. В., Бричок С. Б., Гудовсек О. А.,
Міщенья О. М., Сойчук Р. Л., Третяк О. М., Яковишина Т. В.; за наук.
ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2021. 260 с.

ISBN 978-617-601-380-8

У монографії представлено теоретичні та практичні аспекти дискурсу професійної підготовки педагогів у контексті реформування освітньої системи України. Означену поліаспектність спроектовано на коло наукових проблем, пов'язаних із підготовкою майбутніх педагогів у руслі європейських інтеграційних процесів, різновекторністю такої в закладах вищої освіти, моделюванням професійної підготовки й організацією освітнього процесу у вищій школі в умовах європейського простору вищої освіти, самостійної роботи здобувачів вищої освіти, застосуванням інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі вищої школи, а також креативністю як важливим складником професійної компетентності.

Монографія стане в нагоді викладачам і здобувачам вищої освіти, а також усім, хто не байдужий до проблем освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

УДК 378.016:373.5.011.3-051

© Боровець О. В., Бричок С. Б., Гудовсек О. А.,
Міщенья О. М., Сойчук Р. Л., Третяк О. М.,
ISBN 978-617-601-380-8 Яковишина Т. В., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Професійні вимоги до майбутнього викладача ЗВО у контексті європейських інтеграційних процесів	7
РОЗДІЛ 2. Європейська кредитно-трансферна система організації освітнього процесу у вищій школі в умовах європейського простору вищої освіти	40
РОЗДІЛ 3. Моделювання професійної підготовки майбутнього педагога	76
РОЗДІЛ 4. Застосування інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі вищої школи	113
РОЗДІЛ 5. Самостійна робота здобувачів вищої освіти	150
РОЗДІЛ 6. Формування та розвиток креативної складової фахової підготовки майбутніх педагогів	190
РОЗДІЛ 7. Естетичне виховання майбутніх педагогів	227

РОЗДІЛ 6

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Яковишина Т. В.

Одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчального процесу на формування творчої особистості майбутнього фахівця, створення умов для розкриття талантів, духовно-емоційних і розумових здібностей здобувачів. Відтак, актуальною серед численних професійних якостей у структурі особистості вчителя сучасні дослідники виділяють здатність до творчості (креативність) у педагогічній діяльності.

Низка чинних документів, зокрема Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) визначає основні напрями відродження національної системи освіти, серед яких пріоритетного значення набувають: постійне духовне самовдосконалення, творча самореалізація, задоволення інтелектуально-культурних потреб особистості, підвищення професіоналізму педагогічних кадрів, формування здатності вчителів динамічно реагувати на запити громадського життя, забезпечення опанування ними передовими освітніми технологіями, які сприяють всебічному розвитку особистості школяра.

Як бачимо, сьогодні в умовах докорінної реорганізації системи освіти актуалізується проблема формування творчості вчителя, що пояснюється наявною суперечністю між соціальним замовленням на творчу особистість учителя й недостатньою розробленістю психолого-педагогічних умов її формування. Вимоги до школи зростають значно швидше, ніж держава й суспільство змінюють на краще статус педагога, мотивацію його до праці. Наслідком цього стала низька спроможність традиційної методичної системи створювати належні педагогічні умови для інноваційної діяльності вчителя. Ось чому питання його творчості вчителя є сьогодні важливим не лише для молодих, але й для досвідчених педагогів.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага дослідженню педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї майбутніх учителів (В. Кан-Калик, Н. Кичук, Л. Лузіна, М. Нікандров, С. Сисоєва); процесу розвитку творчого потенціалу студентів (С. Гасанов, П. Кравчук, В. Лісовська, О. Приходько); інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів до творчої педагогічної діяльності (В. Андреев, Н. Гузій, В. Мамігонов, Ю. Карпова). Певною мірою розв'язанню проблеми формування готовності майбутніх педагогів до педагогічної творчості сприяло узагальнення та висвітлення в педагогічній літературі творчого досвіду вчителів-новаторів. Однак проблема підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості ще не повною мірою реалізована у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі.

Педагогічна творчість розглядається з точки зору оптимізації освітнього процесу (Ю. Бабанський, В. Кан-Калик, М. Поташник, Л. Рувинський), як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога (С. Сисоєва), як інтегративна якість особистості (З. Левчук, Л. Лузіна), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н. Кичук) тощо. Нам імponує ствердження С. Сисоєвої, котра тлумачить педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія у системі «вчитель-учень», що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів освітнього процесу, сприяючи їхньому внутрішньому руху та саморуху [23].

З метою реалізації провідних напрямів розбудови національної системи освіти, досягнення мобільності професійно-педагогічної підготовки вчителів нарівні з розробкою нової освітньої філософії й парадигми, ведуться пошуки варіативних систем і моделей організації креативної діяльності у ЗВО, інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів сучасної генерації на рівні освітніх стандартів і здобутків цивілізації.

Останнім часом арсенал педагогічних технологій удосконалення організації творчої діяльності збагатився ще

однією – інтерактивною, яка відповідає потребам сучасної освітньої ситуації у пошуку та впровадженні нових форм навчальних взаємодій між учасниками процесу навчання. Інтерактивне навчання, що розуміється як безпосередній діалог між ними, набуває сьогодні особливого значення.

Отож, для початку з'ясуємо сутність поняття «творчий потенціал» людини й педагога зокрема, щоби далі схарактеризувати особливості формування та розвитку креативної складової фахової підготовки майбутніх педагогів.

Творчий потенціал як предмет дослідження, зокрема, в близьких нам сферах науки й освіти, постає самостійною та водночас багатоплановою проблемою, котра, безумовно, становить інтерес не лише для психології, а й для цілої низки наук: філософії, соціології, медицини, економіки. Із загального кола цієї комплексної проблеми можна виділити деякі суто психологічні аспекти.

Вплив системної кризи, яка торкнулася й нашої країни та кожного з нас, актуалізував обов'язкове врахування людського фактора, спеціальне вивчення власне психологічних детермінант, що мають, на думку багатьох провідних фахівців, вирішальне значення для цілісного функціонування суспільства, виробництва, науки, освіти, культури. Тому, власне, саме ця нагальна необхідність розв'язання складних соціально-економічних проблем виходу України з кризової зони передбачає, зокрема, здійснення спеціальних розробок, котрі б сприяли реальному врахуванню творчих можливостей науки, освіти та інших важливих сфер. У зв'язку з цим загострюються є такі аспекти:

- визначити взаємозв'язок творчого потенціалу науки й освіти в Україні з виробничо-промисловими галузями;
- виявити нереалізовані й мало реалізовані можливості у сферах творчої праці та підготовки висококваліфікованих фахівців;
- розробити психологічну систему стимулювання творчої активності, механізмів конкретної реалізації потенціалу на колективних та індивідуальних рівнях у різних сферах життєдіяльності.

Вищезазначені аспекти актуалізують необхідність урахування конкретних спрямувань спеціальних проєктів,

головною метою яких стала б розробка психологічних програм розвитку творчого потенціалу на різних рівнях, у різних сферах, а також розробка психологічних технологій активізації й індивідуальних, і колективних творчих можливостей.

Найвідомішим дослідником проблеми розвитку творчої особистості є В. Моляко, котрий запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Вчений наполягає трактувати творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Окрім того, творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; понад те, сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім не знає про свої творчі можливості [16].

Про справжні творчі можливості конкретної людини можна говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізовується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін. Вчений представляє загальну структуру творчого потенціалу, яка визначається такими складовими: задатки, нахили, що проявляються в наданні переваг чомусь; інтереси, їхня спрямованість і частота; допитливість, потяг до створення чогось нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність; порівняно швидке та якісне опанування вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [16].

У такому ж річищі тлумачить творчий потенціал і В. Лихвар, який наполягає: це – сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності; рушійною силою та ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості. Саме вони – важливі чинники саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Такий висновок дозволили зробити його дослідження процесу образотворчої діяльності

школярів. Тому, власне, автор і наполягає: художньо-творчий потенціал – універсальна, цілісна якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності через прирощення матеріально-духовних цінностей і саморозвитку й самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси. Це діяльність у галузі мистецтва, особливістю якого є віддзеркалення реальності в художньо-образній формі. Змістова характеристика художньо-творчого потенціалу є невіддільною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості [13].

Неможливо оминати той факт, що суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із зовнішніми (соціальними) умовами, адже тоді людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй притаманна внутрішня потреба у соціальному визнанні себе як особистості. У зв'язку з цим учені наголошують на важливій ролі соціального фактора в процесі актуалізації потенційних резервів особистості, підкреслюють необхідність створення соціокультурного розвивального простору, в якому особистість, набуваючи соціального досвіду, зможе самореалізувати свої природні потенції та задатки [2]. Тобто, творчий потенціал особистості визначається й об'єктивними, й внутрішньо особистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності й власне ставлення до творчості.

Як наполягає В. Моляко, в етимологічному сенсі під потенціалом розуміють можливість здійснювати щось (фізичний потенціал – запас фізичних сил; електричний потенціал – загальний енергетичний потенціал та ін.). У цьому сенсі, мабуть, немає потреби дискутувати з приводу того, що в найпростішому, найкоротшому варіанті можна говорити про творчий потенціал як про ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності загалом. У нашому концептуальному визначенні, коли ми розглядаємо поняття «творча людина», то маємо на увазі, що ця людина потенційно здатна до творчості [4].

Інша річ, у яких масштабах, у якому обсязі, на яких часових дистанціях, в яких сферах тощо – це вже потребує окремих уточнень у кожному конкретному випадку.

Аналіз психологічної літератури доводить: одностайних визначень творчого потенціалу в науці дуже мало – найчастіше про нього говориться як про утворення, що саме по собі зрозуміле. Але це далеко не так. І тут не потрібно вдаватися до якихось витончених аналітичних розробок, а варто просто переглянути термінологічні масиви у відповідній літературі. Як слушно звертається до наукового кола В. Моляко, «складається враження, що дослідники – ми говоримо лише про тих, хто досліджував чи досліджує проблеми творчості – уникають, обминають такі визначення, навіть бояться наблизитися до такої справді утаємниченої структури як творчий потенціал» [4].

Безсумнівно одне: творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно так само, як, скажімо, й підсвідомість, прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; понад те, ми добре розуміємо, що й сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім нічого не знає про свої творчі можливості. Про справжні творчі можливості конкретної людини ми можемо доказово, а не гіпотетично, говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін. [4]

Отож, низка дослідників під творчим потенціалом фактично розуміють обдарованість, готовність до діяльності, а в нашому випадку – творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності.

У 1995 році В. Моляко здійснив спробу узагальнити в одне ціле тлумачення загальної структури творчого потенціалу. Так, науковець виокремив такі його складові:

1) задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось, загальній динамічності психічних процесів;

2) інтереси, їхня спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;

3) допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблем;

4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів;

5) нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору;

6) прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювання й вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;

7) емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;

8) наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень;

9) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;

10) інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень;

11) порівняно швидке та якісне опанування вміннями, навичками, методами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій;

12) здібності до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [4; 16].

У цьому ж річищі Н. Кузьміна, розглядаючи предмет порівняльного акмеологічного дослідження, в 1995 році викремила низку елементів творчого потенціалу фахівця:

1) індивідуальні якості (стать, вік, структура сім'ї, координати народження, стан здоров'я);

2) рівень продуктивності діяльності у виконанні творчих задач (вищий, високий, середній та ін.);

3) інтегративні схеми інформаційного самозабезпечення, рольової взаємодії, аналізу зворотного зв'язку при виконанні творчих задач;

4) психологічні передумови продуктивного виконання творчих задач (система відношень, установки, цінності, спрямованість, мотивація);

5) здібності, структура компетентності;

6) когнітивні, емоційні та вольові якості суб'єкта при виконанні творчих задач;

7) структури вмінь (гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні);

8) вплив контексту (тобто професійного, непрофесійного, сімейного оточення);

9) соціальний вплив – оцінка, заохочення, підтримка, соціальна роль;

10) психологічна готовність до перебудови (реконструювання) діяльності у пошуках нових способів виконання творчих задач (самооцінка, інтернальність, екстернальність, догматизм, інтуїція);

11) способи врахування системи обмежень і вимог до виконання творчих задач, зумовлених професією та виробництвом;

12) способи врахування системи вимог та обмежень до виконання задач, що зумовлюються моральними принципами [12, с. 46].

Сучасна дослідниця В. Марущак уклала вагомий внесок у розробку проблеми компонентів творчого потенціалу. Зокрема, вона виокремила в ньому такі компоненти, що в загальному вигляді спроможні самореалізовувати особистість як мотиваційно налаштовану особу, яка прагне вдосконалити власні здібності:

1. Ініціативність (бажання першим робити крок у будь-якій справі, що пов'язана з навчально-пізнавальною або професійно-пізнавальною діяльністю).

2. Здатність рухатися вперед (після звершення власних планів у сфері самореалізації, вміння поставити перед собою нову ціль).

3. Упевненість у собі (безпроблемне відкидання всіляких сумнівів і повна гармонія власних можливостей та їхня реалізація).

4. Прагнення по максимуму використовувати можливості, що з'явилися (бачити проблему з різних сторін і вміння використовувати набуті знання на практиці).

5. Наполегливість (доводити почату справу до кінця й отримувати максимальний результат) [14].

Отож, психологи й педагоги одностайні у трактуванні поняття «творчий потенціал», зазначаючи, що це – інтерактивна,

синтетична якість, котра характеризує міру можливості особистості виконувати діяльність творчого характеру; сукупність реальних можливостей для здійснення такої діяльності, відкритість новому, ступінь розвитку мислення, його гнучкість, не стереотипність, оригінальність, установку на нетрадиційне розв'язання суперечностей об'єктивної реальності (Л. Москвичова, Т. Браже, С. Евінзон, А. Матюшкін).

Так, дослідниця В. Риндак у творчому потенціалі вчителя вбачає систему особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичний розум, відкритість до всього нового), що дозволяють оптимально змінювати методи дій відповідно до нових умов і знань, умінь, переконань, які визначають наслідки діяльності (новизну, оригінальність, особливості підходів об'єкта до здійснення діяльності) й у підсумку спонукають особистість до творчої самореалізації та саморозвитку [6, с. 26-27].

Ю. Посталюк трактує творчий потенціал педагога як інтегрований прояв найрізноманітніших якостей особистості та переконаний, що творчу особистість визначають не тільки високий творчий потенціал, але й ступінь її активності в його реалізації [22, с. 50].

На тлі широкого спектра визначень з'ясовано, що поняття «творчий потенціал особистості» розглядається дослідниками як: рівень інтелектуальних, емоційних, вольових, фізичних можливостей, трудових практичних навичок і вмінь (В. Моляко); сфера позитивної динаміки всіх властивостей особистості (В. Овчинников); величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу, міць (С. Клепиков); діяльність, у якій відбивається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини (П. Кравчук).

У психолого-педагогічній площині глибоко осмислено проблему розвитку творчого потенціалу, що властиво кожній дитині й дає можливість визначити шляхи його подальшого розвитку. Для кращого розуміння багатоаспектності питання сформулюємо зміст поняття «творчість» як звичайної природної функції мозку, що проявляється в діяльності за наявності спеціальних умов і можливостей до того чи іншого виду діяльності.

Творчість може проявлятися в будь-якій діяльності – науковій, викладацькій, спортивній, у побуті, торгівлі, кулінарії, тому вона розглядається не як якийсь особливий вид діяльності, а як специфічний стиль діяльності. В цьому контексті низка дослідників наполягають: креативність – це не єдиний фактор, а сукупність різних здібностей, кожна з яких може бути представлена різною мірою в тієї чи іншої людини. Мова йде про те, що в одному виді діяльності особа може проявляти надзвичайні творчі можливості, а в іншому – виявитися зовсім нетворчою, що легко пояснити відсутністю здібностей до цієї діяльності.

Ці теоретичні константи мають вагоме значення саме для практичної педагогіки, оскільки допомагають педагогові побачити своєрідну індивідуальну креативність кожної дитини. Творчі здібності легше й частіше проявляються в тій діяльності, до якої в дитини є певні схильності, інтерес. Визначити її та відповідно розвивати в ній креативність можна, залучаючи дитину змалку до різних видів діяльності, спонукаючи до самостійного мислення, до радості власних відкриттів, а далі – до постановки проблем, комбінації набутих знань.

Наголосимо, що й по сьогоднішній час ефективним мірилом креативності за допомогою чотирьох основних показників (швидкість, гнучкість, оригінальність і розробленість) залишається тест П. Торренса. Понад те, на тісних зв'язках між означеними компонентами наполягають сучасні вітчизняні й закордонні дослідники.

Але, для прикладу, привертає увагу той факт, що в дослідженні М. Єгорової жоден показник креативності не був стабільним на проміжку від 6 до 10 років. На думку авторки, це свідчить про чутливість креативності до зовнішніх впливів (особливо навчання й виховання) [5, с. 181]. Таку тенденцію відзначають й інші автори та вказують на важливість розвитку креативності в дитячі роки.

У сучасних дослідженнях у галузі креативності, у психології обдарованості все частіше йде мова про те, що основні показники креативності, введені Дж. Гілфордом і П. Торренсом, мають малі прогностичні можливості та, як правило, слабко передбачають творчі досягнення людини в

буденній і професійній діяльності. З цього приводу Т. Баришева та Ю. Жигалов зазначають, що до креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість) доцільно було б ввести здібності до інтуїції, перетворення, прогнозування та асоціативність [5, с. 184].

Творчість, котра розглядається науковцями як психічний процес, тісно пов'язана з іншими психічними процесами. За результатами низки досліджень головним психічним процесом, що регулює творчу діяльність, є сприйняття. Сенсорна сфера творчих людей характеризується низкою особливостей:

- неабиякою чутливістю до субсенсорних підказок;
- умінням бачити неточності, дефекти, незвичайні й унікальні властивості в самих об'єктах;
- особливим інтуїтивним баченням головного, важливого, що дозволяє сприймати «нові функції використання об'єктів»;
- «комплексністю», «синтетичністю» сприйняття, що дає змогу вловити схожість між об'єктами там, де для іншого, «аналітичного» типу сприйняття, воно відсутнє.

Таким чином, сприйняття володіє всіма ознаками креативності і його можна віднести до творчих здібностей [5, с. 175]. У самому сприйнятті «готується» матеріал для майбутньої роботи мислення. Тому з метою розвитку творчих здібностей необхідно навчити дітей сприймати, бачити світ, орієнтувати їх на активне, вдумливе сприйняття, котре допомагало б актуалізації отриманих знань для розв'язання конкретних проблем.

Важливе значення у процесі творчої діяльності мають уява, фантазія, інтуїція, неусвідомлені компоненти розумової активності. Вони розглядаються як природна основа будь-якої творчості. Понад те, уява й фантазія розширюють знання й інтереси дітей, оскільки не обмежені ні майбутнім, ні минулим. Вони допомагають бачити проблеми й ставити запитання.

Варто відзначити ще одну інтегральну творчу здібність, яка ґрунтується на високій лабільності нервових процесів, уяві, гнучкості, пластичності, рухливості мислення – це здатність до імпровізації. Вона здійснюється без попередньої підготовки на основі миттєвої асоціації й виражається в оригінальному рішенні, підході, інтуїтивному виникненні ідеї.

До основних характеристик креативності відносять вигадку, дар передбачення, ініціативність, настирливість, високу самоорганізацію, працездатність, оригінальність. За даними досліджень, з оригінальністю поєднані такі характеристики особистості як домінантність, чутливість до емоцій, здатність до ідентифікації себе з іншими людьми та легкої зміни ролей [26, с. 4]. Особистість, яка володіє цими якостями, знаходить задоволення не тільки в досягненні мети, а, перш за все, в самому процесі творчості.

П. Торренс зазначає, що оскільки спадковість не є основним показником майбутніх творчих досягнень, тому основну увагу потрібно звертати на фактори зовнішнього середовища, що можуть чинити й позитивний, і негативний вплив на розвиток здібностей [19, с. 111; 15]. На його думку, для виявлення й розвитку творчих здібностей дитини важлива підтримка оточення й, у першу чергу, батьків та інших дорослих. Сім'я здатна й розвинути, й знищити творчий потенціал дитини ще в дошкільний період.

За визначенням сучасного тлумачного словника психології В. Шапар (2005), творчість (creation) – діяльність людини, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Як зазначав К. Цюлковський, усі багатства, вся краса світу створені винахідницьким генієм людини. Спроби розкрити сутність творчості та її закономірностей здійснювало багато філософів і психологів.

«Творчість – процес народження нового, що об'єктивно здійснюється у природі або в людині; в природі – це зародження, зростання, визрівання; в людській роботі – створення нових думок, почуттів або образів, які стають безпосередніми регуляторами творчих дій. Отже, зародження, зростання й визрівання нових думок, почуттів або образів цих регуляторів, на відміну від конструювання, яке комбінує старе й відоме, – це новий принцип дій творчої людини. Й тому, результатом творчого процесу є продукт оригінальний, об'єктивно цінний і самодостатній» [8, с. 4-5].

Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить творчість як діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку.

Я. Пономарьов також не оминув проблему психологічної сутності творчості. Зокрема, він був переконаний: творчість – це багатогранний, багатоаспектний процес, який виявляє певний синтез пізнавальної, емоційної, вольової сфери людської свідомості, є вищим рівнем пізнання, базується на накопичених знаннях і допомагає реалізації індивідуальних властивостей людини. Крім того, Я. Пономарьов зауважував: творчість – це механізм продуктивного розвитку. Вчений не вважав новизну вирішальним критерієм творчості [21].

Л. Виготський вважав запорукою успіху розуміння творчої діяльності як такої, що створює щось нове. Однаково, чи буде це створено творчою діяльністю, чи побудовою розуму, або це буде почуттям, яке тільки-но виявляється.

Досліджуючи проблему підготовки вчителя до формування творчої особистості учня, С. Сисоева зробила такий висновок: «Творчість є цілісним процесом реалізації та самореалізації особистості. У процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості та відбувається їхній розвиток» [23, с. 11].

У цьому контексті низку науковців підтримав і В. Андреев (2000), зауважуючи, що: «Творчість – це тип діяльності, що створює якісно нові матеріальні та духовні цінності або висуває нові, ефективні способи розв'язання наукових, технічних, соціальних та інших проблем».

На суспільно-історичну цінність продуктів творчості звертав увагу О. Степанов (2006). На його думку, творчість – це високосвідома діяльність людини, спрямована на створення нових продуктів матеріальної та духовної культури, які мають суспільно-історичну цінність. Це також теоретична й практична діяльність людини, яка зумовлює одержання об'єктивно нових результатів. Ними можуть бути нові знання, оригінальні способи вирішення певної ситуації тощо.

Отже, теоретичні константи дають можливість окреслити поняття «творчість» із позиції філософії, психології, педагогіки. Власне, цим зумовлена неоднозначність у трактуванні поняття. Творчість у тій чи іншій формі властива кожній людині, представнику будь-якої професії. В дослідженні під творчістю ми будемо розуміти високосвідому діяльність людини, що

характеризується оригінальністю, новизною та передбачає використання нестандартних способів і засобів у виконанні професійних завдань, вміння відхилитися при потребі від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації та діяти в непередбачених умовах, по-новому дивитися на звичне.

Детермінантою творчості є креативність, тому цілком очевидно, що на теперішній час цей термін отримав у вітчизняній науці широке розповсюдження. Попри те, що в науковому обігу зустрічається багато визначень поняття «креативність», жодне з них на сьогодні не стало загальноприйнятим. Розглянемо найпоширеніші для того, щоб чітко визначити сутність креативності та її зміст у контексті нашого дослідження. Оскільки креативність – слово іноземного походження, розпочнемо аналіз із досліджень закордонних учених.

Значний пласт проблем, дотичних до змісту поняття, дозволяють тлумачити креативність як здатність створювати продукт, що має новизну й при цьому відповідає контексту, в якому він знаходиться. Таким продуктом може бути, наприклад, ідея, музичний твір, розповідь або ж реклама.

Один із головних авторитетів у галузі креативності Д. Гілфорд, ґрунтуючись на результатах своїх досліджень, описав 120 характерних особливостей креативності в межах своєї 120-факторної теорії. Поза сумнівом, самому Д. Гілфорду довелося виявити чималу винахідливість, обґрунтовуючи структуру своєї теорії. Проте, на переконання багатьох науковців, автору 120-факторної теорії не вдалося дати точне та вичерпне визначення.

Звертався до проблеми визначення поняття креативності Г. Алдер (2004), який розмежував специфічні підходи до визначення суті креативності: процеси, що характеризують творче мислення; риси психологічної зовнішності (розумового й душевного складу) креативних людей; способи вимірювання креативності; конкретний «вихід» креативності в художній і науковій творчості. Креативність – це особливий дар, особлива здатність, якою наділені художники, люди мистецтва; нестандартний (оригінальний) підхід до аналізу проблем;

асоціативне мислення, що виражається у зіставленні, на перший погляд, різнорідних пізнавальних (когнітивних) елементів; процес, результатом якого є поява безумовно цінного продукту; якість мозку, що іманентно самопороджується, «епіфеномен» діяльності мозку як складної системи; продукування того, що відповідає критерію новизни й корисності; процес, у ході та в результаті якого з'являється на світ щось оригінальне й цінне; особлива якість зору, що дозволяє помічати, відкривати у предметі те, що було приховане від погляду інших; унікальна характеристика, вище вираження людської суті, те, заради чого людина з'являється на світ.

У цьому контексті В. Риндак розглядає креативність як вищий рівень інтелектуальної активності мислення, а за дефініцію дослідника приймає продуктивно-творчий рівень діяльності особистості, творчу обдарованість, здібність до творчості, що є відносно стійкими характеристиками особистості. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових продуктах. Вона дозволяє також усвідомити нове буття, хоча сам процес може мати й свідомий, і несвідомий характер [18, с. 11-12].

З огляду на вищевикладене постає логічно виправданим розгляд у психолого-педагогічній науці поняття «креативність» як складне особистісне утворення, котре є детермінантою творчого процесу, визначає продуктивно-творчий рівень діяльності особистості та є основою для формування здатності до творчості.

Творчість практично завжди розглядається з двох позицій: у процесуальному аспекті та з точки зору здатностей (здібностей) особистості. Часто вона визначається як здатність особистості породжувати незвичайні зв'язки, ідеї, швидко розв'язувати проблемні ситуації; вона охоплює сукупність мисленнєвих та особистісних якостей, що сприяють становленню й прояву творчості як процесу створення нового, екстраординарного.

Виокремлюють низку внутрішніх чинників, що впливають на формування й реалізацію творчого потенціалу особистості: природні передумови (задатки, загальна обдарованість); досвід (знання, вміння, навички); характерологічні особливості

(самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотиваційні показники (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція). При цьому відзначено провідну роль характерологічних якостей, що виконують функцію засобів впливу стосовно природних обдарувань, допомагаючи перетворенню останніх у творчу діяльність [7, с. 167].

Вище ми навели приклади трактування науковцями змісту поняття «творчий потенціал». На основі означених досліджень сформуємо власне розуміння поняття «творчий потенціал майбутнього педагога», який ми трактуємо як складну інтегративну особистісно професійну якість, що сприяє розкриттю прихованих педагогічних здібностей і професійно важливих властивостей студента й виявляється у фаховій спрямованості на креативну педагогічну діяльність.

Л. Коваленко виокремлює педагогічні умови, за якими відбувається процес формування творчого потенціалу здобувачів. До них можна віднести:

- актуалізація творчого потенціалу студентів у процесі вивчення фахових навчальних дисциплін;
- організація креативно-діалогового навчання, спрямованого на формування творчого потенціалу здобувачів;
- педагогічно доцільне насичення процесу фахової підготовки інноваційними технологіями;
- стимулювання активності майбутнього педагога щодо вияву набутих умінь і навичок творчої роботи у процесі педагогічної практики [9].

Окрім вищезазначених, до внутрішніх чинників, що впливають на формування й реалізацію творчого потенціалу особистості, належать: природні передумови (задатки, загальна обдарованість); досвід (знання, вміння, навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотиваційні показники (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція). При цьому відзначено провідну роль характерологічних якостей, що виконують функцію засобів впливу стосовно природних обдарувань, допомагаючи перетворенню останніх у творчу діяльність [7, с. 17].

У структурі творчого потенціалу майбутніх учителів виокремлено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-креативний і рефлексивно-діяльнісний компоненти. Так, до складу мотиваційно-ціннісного компонента входить система педагогічних цінностей, орієнтацій і переконань, включених у цілісний навчально-пізнавальний процес; фахова позиція студента; мотивація на творчу педагогічну діяльність. Критеріями його сформованості та показниками їхнього вияву було виокремлено такі: позитивно-активне ставлення до обраної спеціальності (емоційна привабливість і позитивна мотивація фахової діяльності) й фахова спрямованість (ціннісні орієнтації, схильність до типу професій «людина – людина»).

Зважаючи на те, що провідну роль у формуванні досліджуваної особистісно професійної якості відіграє творче застосування набутих знань, умінь і навичок, наступним компонентом творчого потенціалу майбутнього вчителя було визнано когнітивно-креативний, критеріями сформованості й показниками вияву якого було визначено: обсяг педагогічних знань, умінь і навичок (зі збагачення творчого потенціалу здобувачів, із розв'язання нестандартних педагогічних ситуацій) і своєрідність вияву творчих здібностей (творче мислення та уява).

У структурі творчого потенціалу майбутнього вчителя виокремлено ще й рефлексивно-діяльнісний компонент, адже діяльність слугує засобом самореалізації майбутнього фахівця в особистому та суспільному житті. Відзначимо, що саме діяльнісна складова творчого потенціалу є наскрізною, має тісний взаємозв'язок з іншими компонентами творчого потенціалу майбутнього вчителя, оскільки саме через неї формується позитивна мотивація щодо майбутньої фахової діяльності, виявляються творчі здібності, формується когнітивна складова. Критеріями сформованості та показниками вияву означеного компонента було визнано: результативність особистісно професійного впливу (адекватність самооцінки, стиль самоактуалізації) та професійно важливі якості (вольова саморегуляція, творча активність).

Високий рівень сформованості творчого потенціалу майбутніх педагогів передбачає наявність у здобувачів

системних і фундаментальних фахових знань і вмінь; володіння методами організації творчої діяльності, наявність міцних знань про закони творчості й винахідництва; сформованість адекватної самооцінки, прагнення до самоактуалізації; критичний підхід до результатів своєї діяльності, незалежність й обґрунтованість поглядів і міркувань; наявність високого рівня розвитку творчого мислення та уяви; студенти мають яскраво виражену фахову спрямованість на тип професій «людина – людина»; високий рівень сформованості внутрішньої мотивації на досягнення творчих результатів у майбутній професії, прагнення до самореалізації; високий рівень креативності як особистісної якості. Такі здобувачі характеризуються наявністю широкого спектра творчих можливостей, котрий зростає при стабільно позитивному ставленні майбутнього педагога до вияву творчості в педагогічній діяльності інших, віри в себе та власні можливості.

Отож, формування творчого потенціалу майбутнього педагога тлумачиться нами як процес становлення та формування структурних компонентів творчого потенціалу майбутнього вчителя за умови вирішального впливу цілеспрямованої внутрішньовишівської підготовки до розвитку творчого потенціалу в процесі духовно-творчого збагачення навчальних відносин, створення розгалуженої системи професійно-творчого самовиявлення в освітньому середовищі ЗВО.

Таким чином успішність перебудови системи вищої освіти залежить насамперед від формування творчої ініціативної особистості, що своєю чергою нерозривно пов'язане із проблемою професійної підготовки вчителя, його вмінням організувати процес навчання за принципово новими, нестандартними, інноваційними технологіями. Суспільні тенденції гуманізації змісту, методів і форм педагогічного процесу, орієнтація на вияв індивідуальності кожного учня ставлять високі вимоги й до особистості самого педагога, розвитку його творчого потенціалу. Сучасна школа потребує педагогічних кадрів, які характеризувалися б високою освіченістю та культурою кваліфікованих спеціалістів, здатних до самореалізації у творчій діяльності, професійного

саморозвитку, мобільності в освоєнні й упровадженні новітніх технологій. Тільки творчий учитель здатен сформувати творчу особистість вихованця, допомогти йому виявити свої нахили та здібності, самоактуалізуватися.

Великі можливості з формування креативності студентів – майбутніх педагогів – має застосування в навчально-виховному процесі ЗВО нових технологій, адже, на думку відомої української дослідниці проблем освітніх технологій В. Беспалько, технологія – це мистецтво. Якщо мистецтво засноване на інтуїції, то технологія на науці. З мистецтва все починається, а технологією все закінчується, щоб потім усе почати спочатку [1, с. 3].

Технологія освітнього процесу – це сукупність методологічних і організаційно-методичних установок, що визначають підбір, компонування й порядок використання виховного інструментарію. Вона визначає стратегію, тактику й техніку організації процесу виховання [1].

Сучасні технології освітнього процесу повинні мати особистісно орієнтоване спрямування, яке передбачало б власною метою формування й розвиток у майбутніх педагогів особистісних цінностей, серед котрих, О. Вишневський, виділяє творчість як таку рису характеру, яка «позначається на процесі діяльності й на її результатах» [3, с. 336].

Технологія освітнього процесу визначає систему організації діяльності в різних методах, алгоритмах, структурах стосовно кожної окремої особистості. Комплексне, взаємозалежне їхнє застосування повинно бути науково обґрунтованим і методично узгодженим. Зокрема, про що свідчить досвід організації випускниками університету виховної роботи з учнями, вищих результатів у їхній вихованості досягають ті, які застосовують виховні технології. Проте проведені дослідження (анкетування, бесіди, залучення студентів до організації різних виховних справ, виховних проєктів тощо), засвідчило, що вони не завжди розглядаються в освітній установі важливою умовою ефективності роботи.

На жаль, і практика роботи закладів освіти показує невеликий відсоток педагогів, які їх постійно використовують в освітній діяльності. На заваді вчителям до впровадження

творчих технологій виявилися недостатній рівень обізнаності з їхніми теоретичними основами, вмінь для реалізації діагностики виховного процесу тощо.

Тому, для ліквідування цієї прогалини необхідно посилити увагу підготовки студентів до цієї роботи, а відтак змінити стереотипи, наявні в організації роботи викладачів ЗВО. З цією метою в багатьох ЗВО України введені навчальні курси: «Сучасні інформаційні технології», «Креативне письмо», «Інноваційні педагогічні технології в початковій школі» тощо.

Освітні технології у сучасному педагогічному знанні, де висвітлюються основні тенденції розвитку систем освіти та освітніх технологій у світовій педагогічній практиці, їхня роль у педагогічному процесі вищої школи; історія розвитку освітніх технологій, їхня класифікація; різні види технологій (загальнопедагогічні, предметні, інноваційні, виховні, соціально виховні, технології авторських закладів, управління загальноосвітнім навчальним закладом, організації успішної діяльності).

На жаль, сьогодні маємо ситуацію, коли недостатня увага в системі освітніх і педагогічних технологій приділяється саме виховним технологіям. Тому недостатньо розробленими залишаються питання, як: характеристика компонентів виховних технологій; проектування нових технологій у педагогічній теорії та практиці; педагогічна діагностика як важливий етап реалізації виховних технологій та умова підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів-вихователів; технологія колективного творчого виховання (КТВ); підготовка вчителя-вихователя до впровадження технологій виховання; соціально-виховні технології та їхня класифікація (технології сімейного виховання, «Школа – центр виховання в соціальному середовищі», соціально-педагогічних комплексів, трудового й професійного виховання та освіти, роботи з важковиховуваними дітьми).

Складовою освітньої програми є ознайомлення студентів із технологіями, які спрямовані на допомогу майбутнім не тільки педагогам, а взагалі фахівцям, у їхньому особистому професійному зростанні. Це стосується, в першу чергу, технології «Організація успішної діяльності», яка розглядається

в історичному аспекті та передбачає опанування ними навичками цієї діяльності, а також методикою усунення перешкод, які зустрічаються, формування іміджу успішної діяльності й технології саморозвитку педагога. Щодо останньої, то її вивчення передбачає розгляд концептуальних положень процесу саморозвитку, його характеристик, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку як провідної вимоги при впровадженні технологій навчання, теоретичну й практичну готовність до педагогічної діяльності; структуру інноваційної діяльності вчителя.

Варто наголосити також на технологіях виховання й навчання дітей з особливими освітніми потребами (основні чинники виникнення дитячих відхилень, причини, що зумовлюють девіантну поведінку, типізація дітей із проблемами, соціально-педагогічні ознаки, що визначають групи дітей із проблемами, використання соціально-виховних технологій для подолання дитячих девіацій, модель диференціації та індивідуалізації навчання; технології компенсованого навчання) та роботи з важковиховуваними дітьми (характерні риси проблемних дітей; попередження та подолання важковиховуваності як цілісний процес; модель корекції девіантної поведінки; формування позитивної Я-концепції; використання цільових програм; включення в позитивну діяльність, вплив на емоційну сферу, встановлення особистісного контакту з дитиною; методи впливу на агресивних дітей тощо).

Наприклад, при проведенні занять спецкурсу в Рівненському державному гуманітарному університеті використовують систему творчих завдань (1. Підготуйтеся до обговорення проблем: «У чому полягає креативність педагога?» 2. Довести на прикладі закладу освіти аспект: «Чи можливий творчий вплив на особистість здобувача й співтворчість із ним без постійного пошуку та впровадження нового в практику всього педагогічного колективу?»). Заслуговує на увагу й залучення студентів до виконання різноманітних індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ). Їх виконує здобувач у позааудиторний час, вони є завершеною теоретичною та практичною роботою в межах навчальної програми курсу, яку

здійснюють на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, практичних і лабораторних занять.

Студент обирає тему й виконує ІНДЗ тільки з одного змістового модуля. Під час виконання індивідуального завдання необхідно передбачити можливості його практичного використання в освітньому процесі закладу освіти.

Індивідуальне завдання студента має містити елементи наукових досліджень. При його виконанні необхідно використовувати методи наукових пошуків: анкетування, експеримент тощо.

Загалом ефективність педагогічної технології досягається організацією цілісного діяльнісно-виховного процесу відповідно до вимоги концепцій виховання й навчання, наукових рекомендацій і реальних потреб, зокрема:

- соціально-ціннісною, цільовою та змістовою спрямованістю освіти, оптимальною її організацією в межах продуктивної моделі, алгоритму технології;

- забезпеченням позитивної мотивації в освітньому процесі, розкриттям і реалізацією сутнісного потенціалу кожного здобувача;

- досягненням згуртованості класного колективу, згоди в родині, що забезпечує здобувачеві цілісність як суб'єкту життя, діяльності;

- особистим ставленням педагога до виконання посадових обов'язків на високопрофесійному, творчому рівні;

- всебічним забезпеченням процесу освіти.

Критерії ефективності педагогічних технологій:

- досягнення виховних цілей, пов'язаних із цілісним формуванням особистості, згуртованістю колективу, що виявляється в морально-психологічному стані й результатах навчання;

- відповідність виховної діяльності об'єктивним законам педагогіки, правовим нормам, вирішуваним завданням і потребам дитини;

- оптимальність системи діяльності й дієвість виховних заходів, тобто відповідність її продуктивної моделі, алгоритму технології;

- рівень майстерності й мистецтва педагога у виховній діяльності, його особиста роль в організації цілісного діяльнісно-виховного процесу, у виконанні практичних задач і конкретних проблем [20, с. 229].

Таким чином важливим шляхом підвищення ефективності підготовки здобувачів до педагогічно цілеспрямованої організації роботи в сучасних умовах, розвитку основ педагогічної творчості є опанування ними педагогічними творчими технологіями її організації.

Отже, креативність і творчий потенціал можуть визначатися як сукупність чинників, котрі сприяють успішному творчому мисленню, а відтак – розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога.

Звернемося до численних тлумачень поняття «креативність». Отож, креативність уособлюється в незалежності суджень, оцінок, у відкритості розуму до сприйняття власних і чужих фантазій, толерантності до невіршених ситуацій і здатності до конструктивної активності. З акмеологічної точки зору, креативність передбачає цілісну єдність процесу, результату та розвитку особистості. Креативність як динамічно розвивальна структура особистості характеризується сукупністю своєрідних здатностей: творчим потенціалом, активністю, спрямованістю, індивідуальністю, імпровізаційністю тощо.

Креативність (від англ. *creativity*) – це рівень творчої обдарованості, здатність до творчості, що складає відносно стійку характеристику особистості. На перший погляд, поняття «творчі здібності» та «креативність» здаються синонімічними. Однак, креативність коректніше визначити не лише як творчу здібність чи сукупність чинників, а як здатність до творчості. Ці поняття хоча й близькі, однак не ідентичні [24, с. 325].

Розвиток креативності обумовлений і соціальними (макро-, мезо-, мікро-) специфічними об'єктивними чинниками (тип, вид, сфера творчості), й особливостями індивідуальної структури креативності (взаємодія свідомих (рефлексивних) і підсвідомих (інтуїтивних) процесів). Тобто, психологічна структура креативності містить систему креативних параметрів.

Креативний потенціал педагога інтегрує в собі характеристики, які є основою для подальшої успішної творчої професійної діяльності. Як зауважує В. Павленко, структура креативного потенціалу складається із таких компонентів: креативна спрямованість, креативна грамотність, креативні вміння й креативні здібності [11, с. 39-40].

Компонентна будова творчої професійної діяльності педагога містить певну структуру, зокрема: мотив; цілепокладання; планування; організація, оцінювання результату, рефлексія; корекція. Розвиток креативного потенціалу майбутнього вчителя забезпечується дотриманням низки принципів: принципів цілепокладання, творчої актуалізації, диференційованого підходу та діагностування.

Під креативністю майбутнього педагога ми розуміємо інтегровану якість, яка характеризується здатністю до акумулювання оригінальних, неповторних, новаторських ідей, створення нестандартних педагогічних ситуацій і власних творчих шляхів їхнього розв'язання [17, с. 233].

Одним із важливих аспектів креативності є латеральне мислення. Поняття «латеральне мислення» (lateral – боковий, поперечний, спрямований убік) запропонував у кінці 1960-х років Едвардом де Боно, відомий науковий експерт у сфері креативності. Це метод нестандартного підходу та виконання завдань. Наш розум надає перевагу звичайним, передбачуваним розв'язанням проблеми. Однак латеральне мислення зазвичай обирає незвичайні методи, або використовує елементи, які ігнорує звичайне логічне мислення. Не маючи класифікаційних обмежень і заперечень, латеральне мислення шукає будь-яку можливість для подальших пошуків. Воно, ґрунтуючись на альтернативному пошуку, змішуванні компонентів, дробовості, застосуванні методу «від протилежного», спрямоване на зміну наявних моделей і настанов. Саме такий вид мислення є характерним для креативних особистостей.

Проектуючи творчі здібності в площину педагога вищої школи, варто констатувати, що вчитель із латеральним мисленням здатний до генерації нових практичних ідей і моделей; використання провокаційних методів для створення й реалізації нестандартних ідей; перетворення проблеми в нові

можливості; конструктивного й альтернативного виконання завдання; формування готовності до всебічного розгляду проблеми; доповнення аналітичного та критичного мислення творчим підходом; створення евристичної ситуації [25].

Державні освітні стандарти визначають мінімальний обсяг основних освітніх програм (зокрема, навчальних планів, програм тощо), максимальний обсяг навчального навантаження здобувачів, вимоги до рівня підготовки випускників, що, зазвичай, володіє розвивальним рівнем, спрямованим на соціалізацію випускників, формування їх професійно важливих якостей, але розвивальна функція в освітніх стандартах усе ж таки відсутня.

Отже, аналіз сучасного стану вищої освіти уможливорює висновок: реалізація розвитку креативних здібностей у закладі вищої педагогічної освіти можлива за умови розробки та впровадження спеціально спроектованої освітньої технології.

У життя ввійшли такі поняття, як: PR-технології, маркетингові технології тощо. За науково-технічного прогресу, яким визначається технологічний характер сьогодення, не залишається поза увагою й освітній процес. Вимоги до якості освіти випускника закладу освіти висуває насичене технологіями суспільство, а це викликає кардинальні зміни в практиці організації освітнього процесу з метою створення найбільш сприятливих умов для саморозкриття, саморозвитку й самореалізації особистості. Сучасність вимагає акцентування уваги на формуванні вмінь і навичок самоконтролю наукового та професійного вдосконалення, в основу яких покладено процеси самоосвіти й самовиховання особистості [25].

Під час конструювання педагогічної технології розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів актуалізуються такі завдання:

1. Визначення етапів технологічного процесу розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів.
2. Теоретичне обґрунтування застосування зазначеної технології у процесі фахової підготовки майбутніх освітян.
3. Виокремлення сукупності методів і засобів до кожного етапу технології [25].

Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє виокремити під час проєктування й конструювання технології розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів такі етапи: *діагностико-мотиваційний; креативно-технологічний; рефлексивно-коригувальний* [25].

На кожному етапі технології потрібно з'ясувати мету, завдання, види навчальної діяльності, обрати методи й форми роботи, що забезпечують розвиток креативних здібностей майбутніх фахівців. Конструювання технології розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів має ґрунтуватися на таких науково-педагогічних підходах: компетентнісному, особистісно орієнтованому, креативному, індивідуально диференційованому.

Сучасні теорії розвитку креативності в освітньому середовищі вищої школи одностайні в тому, що креативність є поняттям багатоаспектним і що для розвитку креативності особистості потрібно поєднати сукупність елементів. Це знайшло свій вияв у інвестиційній теорії креативності Р. Стернберга та Т. Любарта, згідно з якою розвиток креативності залежить від когнітивних, особистісних, мотиваційних ресурсів, а також від навколишнього середовища (див. табл.). Автори наполягають на тому, що для виявлення або розвитку креативності обов'язковим є існування кожного із цих ресурсів, хоча за умови перебільшення одного (наприклад, наполегливості) можна компенсувати обмежену кількість іншого (середовища, наближеного до нових ідей) [25].

Ресурси, необхідні для розвитку креативності

Когнітивні	Особистісні	Мотиваційні	Оточуюче середовище
1	2	3	4
Знаходження проблеми	Новаторський стиль мислення	Більша сфокусованість на завданні, ніж на меті	Можливість стимулювальної діяльності
Визначення проблеми	Толерантність щодо неоднозначності	Прагнення створити новий продукт	Акцент на інтелектуальній зацікавленості
Дивергентне мислення	Наполегливість	Власна зацікавленість	Прийняття індивідуальних особливостей
Конвергентне мислення	Готовність йти на інтелектуальний ризик	Інтелектуальна активність	Забезпечення систематичного навчання, що має відношення до таланту дитини
Інсайтні процеси	Сміливість поглядів	Свобода вибору	Наявність часу на обдумування ідеї
Оцінка конкурентних ідей	Демократичність	Зацікавленість проблемою	Заохочення оригінального застосування знань
Знання	Прагнення до самовдосконалення	Наявність зразка для наслідування	Забезпечення складних, поглиблених програм, що розвивають толерантність щодо неоднозначності, наполегливості й готовності йти на інтелектуальний ризик

Отже, зважаючи на проаналізований дискурс, можна зробити висновок, що необхідними компонентами при реалізації технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів є *когнітивний* (система знань загальної теорії творчості та знання професійного спрямування), *мотиваційний* (професійні мотиви; мотиви творчого особистісного розвитку), *креативно-діяльнісний* (комплекс умінь і навичок, що забезпечують ефективність у створенні та функціонуванні творчого процесу й готовність до творчої діяльності особистості), *рефлексивно-оцінний* (здатність до рефлексії, аналізу наявних систем, переоцінки власних ціннісних і сенсових пріоритетів) [25].

Таким чином, креативна педагогічна освіта визначає таку організацію навчання, виховання й розвитку творчої активності, позитивної мотивації, яка прагне до отримання творчого продукту інтелектуальної діяльності та самостійного створення нового. Студент у ній – один із головних суб'єктів або головних

дійових осіб співпраці й педагогічної фасилітації (сприяння) [25].

До умов, необхідних для забезпечення внутрішнього мотивування процесу навчання, можна віднести такі: надання свободи вибору – студент повинен мати можливість вибору закладу вищої освіти, викладача, програми навчання, видів занять, форм контролю. Свобода вибору створює ситуацію, коли студент закладу вищої освіти переживає почуття самодетермінації; максимально можливе зняття зовнішнього контролю, мінімізація застосування нагород і покарань за результати навчання, оскільки це послаблює внутрішню мотивацію [25].

Завдання навчання повинні спиратися на запити, інтереси й прагнення студента. Результати його навчального процесу мають відповідати потребам студента й бути значущими для нього. Під час дорослішання в здобувача знань формується така важлива потреба, як необхідність у структуризації майбутнього. Ступінь визначеності й усвідомленості цієї здатності є одним із показників соціальної й особистісної зрілості. Необхідно вдало контролювати появу цієї потреби. Йї під час дозрівання особистості в неї повинна визначатися життєва перспектива. Таким чином, на вищому рівні формується внутрішня мотивація. Навчання, як засіб досягнення мети, не потребує зовнішнього контролю. Шлях досягнення життєвої мети має бути розбитий на дрібніші підцілі з конкретним очевидним результатом. Тоді перехід учасників освітнього процесу до перспективного планування буде менш хворобливим [25].

Сучасні студенти проходять професійну підготовку за кредитно-трансферною системою навчання, при якій значна кількість часу виокремлюється на лекційні заняття й самостійну роботу студентів. Тому з метою мотиваційної спрямованості студентів варто створити такі форми роботи, котрі стимулюють творчу атмосферу, налаштовують учнів на уважне ставлення до предмета, який вивчається, формують предметну та дидактичну мотивацію навчання, розвивають уміння визначати короткострокові цілі.

Процес діяльності здобувача потрібно організовувати так, щоб його складовими були елементи творчості, а саме: вміння

комбінувати, аналізувати, систематизувати, узагальнювати; генерувати певні ідеї, гіпотези під час виконання різних завдань; застосовувати знання в нових умовах, часто ускладнених, з елементами творчості, нестандартно підходити до досягнення поставленої мети; проводити експериментально-дослідну діяльність [25].

О. Морозов виокремлює чотири способи, за допомогою яких викладачі закладів вищої освіти прагнуть вплинути на ціннісні орієнтації студентів: моралізаторство – щось оголошується позитивним, щось негативним, водночас використовується будь-який авторитет, аби підкріпити свої слова; особистий приклад – викладач прагне діяти відповідно до своїх переконань, сподіваючись, що студенти, котрі оточують педагога, вчитимуться на його досвіді й скористаються його прикладом; невтручання – студентам дозволяється поводитися так, як їм хочеться, їхня поведінка не коментується, й у неї не втручаються; допомога в проясненні ціннісних орієнтації – студентам допомагають у виборі тих цінностей, які більше відповідають їхнім цілям, звертаючи увагу скоріше на користь і адекватність їх конкретній ситуації [17].

До умов, необхідних для забезпечення внутрішнього мотивування процесу навчання, можна віднести такі: надання свободи вибору – студент повинен мати можливість вибору закладу вищої освіти, викладача, програми навчання, видів занять, форм контролю. Свобода вибору створює ситуацію, коли студент закладу вищої освіти переживає почуття самодетермінації; максимально можливе зняття зовнішнього контролю, мінімізація застосування нагород і покарань за результати навчання, оскільки це послаблює внутрішню мотивацію.

Завдання навчання повинні спиратися на запити, інтереси й прагнення студента. Результати навчання мають відповідати потребам студента й бути значущими для нього. Під час дорослішання в студента формується така важлива потреба, як потреба в структуризації майбутнього. Ступінь визначеності й усвідомленості цієї здатності є одним із показників соціальної й особистісної зрілості. Необхідно вдало контролювати появу цієї потреби, й під час дозрівання особистості у неї повинна

визначатися життєва перспектива. Таким чином, на вищому рівні формується внутрішня мотивація. Навчання, як засіб досягнення мети, не потребує зовнішнього контролю. Шлях досягнення життєвої мети має бути розбитий на дрібніші підділі з конкретним очевидним результатом. Тоді перехід учасників освітнього процесу до перспективного планування буде менш хворобливим [25].

Процес діяльності студента потрібно організовувати так, щоб його складовими були елементи творчості, а саме: вміння комбінувати, аналізувати, систематизувати, узагальнювати; генерувати певні ідеї, гіпотези під час розв'язання різних завдань; застосовувати знання в нових умовах, часто ускладнених, з елементами творчості, нестандартно підходити до досягнення поставленої мети; проводити експериментально-дослідну діяльність.

Як зазначалося вище, вимагає переоцінки й переосмислення, й сама методика проведення семінарських і практичних занять, а також зміни їхньої сутності та спрямованості. Для цього варто згадати про різні режими інтелектуальної діяльності, які характеризуються різним ступенем сприяння або несприяння:

- слухання здебільшого є стомливим і несприятливим;
- говоріння в умовах навчання є скоріше сприятливим, ніж несприятливим, оскільки в цьому процесі студент напружений і зібраний, зосереджений і не відчуває плину часу;
- самостійне поглиблене й уважне читання є сприятливим;
- письмо й висловлення власної думки, критичної та аналітичної оцінки прочитаного, а не механічного переписування текстів, або конспектування під диктування, є найсприятливішим;
- і, нарешті, оптимальним є самостійний пошук і розробка нового проекту [25].

Отже, серед значної кількості засобів навчання потрібно вдало обирати такі, що будуть спрямовувати навчально-пізнавальну діяльність студентів на взаємний креативно-творчий акт викладача й студента, створять можливість самооцінювання, самоаналізу в навчанні й будуть сприяти

перетворенню його на творчу особистість, котра мислить креативно

Активізація традиційних методів і форм навчання відбувається за допомогою використання сучасних технічних засобів, надання студентам широких можливостей генерувати різноманітні ідеї шляхом використання асоціацій, уяви та фантазії.

До групи методів активного навчання відносять ті, що містять сукупність способів організації й управління навчально-пізнавальною, ціннісно-орієнтаційною, перетворювальною та комунікативною діяльністю студентів [25].

Аналіз особливостей застосування методів розвитку креативності в теорії та практиці професійної освіти засвідчує їхнє різноманіття й специфіку, що дозволяє викладачеві використовувати й цілі комплекси, й окремі методи, які мають самостійний характер.

Креативна особистість цікава в спілкуванні, тому що вона перебуває в постійній динаміці, відкрита новому життєвому досвіду. Для розв'язання цієї проблеми доцільно використовувати в освітньому процесі диференційовані завдання, які розвивають креативні здібності й підвищують мотивацію до творчої діяльності в педагогічній галузі. Майбутніх педагогів можна зацікавити предметом вивчення, залучаючи їх до активної участі в роботі малих груп, до виконання спільних проєктів.

Досвід проєктування й конструювання професійно орієнтованих технологій дозволяє стверджувати, що найдоцільнішою формою реалізації означеного положення є активне використання міжпредметних зв'язків. Залучення до системи освіти інформаційних комунікаційних технологій істотно збагачує розвивальний потенціал освіти [25].

Інтерактивність і гнучкість мультимедійних презентацій можуть виявитися вельми корисними для індивідуалізації навчання (самостійної роботи), візуальне представлення інформації значно підвищить мотивацію до навчання.

Так, створення мультимедійних презентацій, що запроваджується викладачем із метою формування у студентів уміння відбору, систематизації, порівняння й узагальнення

матеріалу, також розвивають творчість, креативне бачення поставленої проблеми. Ця форма роботи дає змогу контролювати виконання завдання під час захисту творчих проєктів здобувачів. При втіленні цього завдання студенти можуть виявляти й свою індивідуальність, і особисте бачення виконання презентацій, і продемонструвати роботу в мікрогрупах та навчальних групах [25].

Проєктування мультимедійних презентацій здобувачами передбачає врахування таких вимог: обов'язкова наявність інструкцій, указівок, які регламентують роботу з конкретним засобом; наявність чітких критеріїв оцінювання; зацікавленість студентів, що виявляється у співпраці та мотивації майбутньої професії; обов'язкове підбиття підсумків результатів роботи.

Студентські мультимедійні творчі проєкти мають практичне значення й переваги у порівнянні з підручником: збільшення самостійності в діях і рішеннях студентів; формування мотивації до навчання, емоційності фону навчання; можливість самовираження та самореалізації студентів у процесі навчання; оперативний зворотний зв'язок; накопичення студентами практичного досвіду самостійної діяльності тощо [25].

Під час проєктування мультимедійної презентації педагог повинен ураховувати індивідуальну, а також емоційно-вольову сферу студентів. Це потрібно для того, щоб долати негативне виявлення їхніх почуттів і поведінки.

Мультимедійні засоби передбачають: посилення мотивації навчання та майбутньої професії; активізацію знань студентів із суміжних дисциплін; поживлення навчальної діяльності; розвиток самостійності, дослідницької діяльності студентів; створення творчого навчального середовища; забезпечення суб'єкт-суб'єктного зв'язку та можливості рефлексії.

Отже, використання інформаційних і комунікаційних технологій у процесі конструювання технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів відповідає вимогам щодо створення спеціального освітнього простору й уможливорює активізацію формування креативів фахівців [25].

Грунтуючись на аналізі дефініції «креативність», можна стверджувати, що креатив-фахівець повинен володіти набором

здібностей, мотивів, знань, умінь для реалізації освітньої діяльності, а мислення має бути своєрідним процесом пізнавальної діяльності.

Оскільки креативні здібності виявляються в умінні виконувати нестандартні завдання, новизні, унікальності й оригінальності дій, то необхідно розвивати їх, перш за все, шляхом розвитку мислення. Підґрунтям же професійної діяльності є знання, вміння, навички, досвід і готовність застосовувати їх на практиці. Відповідно, при розвитку креативних здібностей майбутніх учителів робота викладача повинна бути спрямована на: опанування системою понять, суджень і умовиводів у галузі професії (спеціальності), що базуються на знаннях, уміннях, навичках і досвіді діяльності; вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, систематизувати, узагальнювати; розвиток нестереотипного мислення; уміння застосовувати знання на практиці [25].

Одним із головних напрямів роботи в організації освітнього процесу з метою розвитку креативних здібностей студентів можна вважати розробку й упровадження технологій самостійної навчально-дослідної роботи студентів, захисту її на різних рівнях (заняття, конкурси, конференції, педагогічна практика тощо); впровадження імітаційного моделювання, ділових ігор, створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу викладачів і студентів. У процесі розвитку креативності майбутніх учителів особливої продуктивності набуває самостійна робота студентів із посиланням на Інтернет-ресурси.

Результатом такої діяльності можуть бути мультимедійні презентації, самостійно створені моделі вивченої теми, вікторини, мініфільми з означеної проблеми тощо.

Ці підходи мають дві можливості: студент забезпечується таким навчальним середовищем, в якому він посідає активну особистісну позицію й у співпраці з викладачем і співкурсниками може максимально розкритися як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності; створюються умови для проектування навчальної активності здобувача знань на «канву» його майбутньої професійної діяльності [25].

Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко наголошують, що освітній процес у закладі вищої освіти варто переформатувати із процесу безперервного слухання на процес творіння, тобто самостійне читання літературних джерел у друкованому й електронному вигляді та створення власне інтелектуального продукту. Цей продукт, як напрацьована система знань, поглядів, умінь і навичок, за підсумками вивчення наукових дисциплін може бути представлений для контролю й оцінювання у вигляді записів і конспектів прочитаного, письмового звіту, реферату, наукової доповіді, курсового або дипломного проекту тощо [10].

Незамінну роль відіграє особистий приклад учителя у володінні культурою рефлексивного аналізу. Викладач, який не шкодує часу та зусиль для того, аби не просто обговорити й оцінити заняття, проведене студентом-практикантом, а спонукати його «прожити» його, відповідаючи на запитання «що я зробив і чому саме так, а не інакше; яких результатів домогся», що формує основи професійного рефлексивного мислення майбутнього фахівця.

Зважаючи на вищезазначене, переконані, що завершальним етапом технології розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів має бути рефлексивно-коригувальний, який забезпечить системний аналіз і самоаналіз стану розвитку в студентів зазначених здібностей і за необхідності внесе відповідні корективи в їхню фахову підготовку.

Отже, аналіз психолого-педагогічного дискурсу засвідчує, що з метою подолання бар'єрів розвитку креативності, важливо створити відповідні умови для навчання: особливу, незвичну для навчального процесу атмосферу, але не таку, яка відволікає; організувати креативну команду засобом анкетування; відкритість; тактовність; зовнішні межі (часові); спільне розв'язання проблеми тощо [25].

Таким чином, для розвитку креативної складової фахової підготовки майбутніх фахівців важливим є організація освітнього процесу, що здійснюється з позицій особистісного підходу; зміна ціннісних орієнтацій, установка на продуктивне впровадження нових знань і творче використання їх;

застосування інноваційних технологій навчання, використання спеціальних креативних технік.

Якісна освіта розглядається сьогодні як один з індикаторів високого рівня життя, інструмент соціального, економічного та культурного розвитку суспільства. У процесі реформування національних освітніх систем і в Україні, й у багатьох країнах світу особливого значення набуває проблема якості освіти. Вона є показником, що визначає результативність національної системи освіти та ефективність державного управління нею. Система управління якістю освіти в закладах вищої педагогічної освіти потребує перетворень, доведення її до міжнародних стандартів. У розрізі окреслених завдань, що поставлені перед адміністрацією, науково-педагогічними та педагогічними працівниками, співпрацівниками, які здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів, важливе місце посідає питання управління якістю розвитку креативних здібностей останніх. Це також зумовлює необхідність розробки відповідної ефективної технології управління цим процесом.

Список використаних джерел:

1. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика, 1989. С. 3.
2. Воронюк І. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Націон. пед. ун-т. Київ, 2003. 23 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. Моляко, О. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
5. Ильин Е. Психология творчества, креативности, одаренности. СПб.: Питер, 2009. 448 с.
6. Калініченко Н. Світлий геній Павлиша. Збірник статей. Видання друге, доповнене. Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2008. 154 с.
7. Карпова І. Соціально-педагогічні чинники виявлення творчого потенціалу студента у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу. *Соціалізація особистості*: [зб.

наук, праць / за заг. ред. проф. А. Капської. Том XXXI. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2008. С. 166-180.

8. Клименко В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46-47 (груд.). С. 3-48.

9. Коваленко Л. Деякі аспекти проблеми формування у вищій школі творчого потенціалу фахівця технологічної освіти. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. Черкаси. 2009. С. 53-57.

10. Коротяєв Б., Курило В., Савченко С. Педагогічна філософія: монографія. Луганськ: Держ. закл. «Луганс. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2010. 339 с.

11. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: [збірн. наук. Праць] / наук. ред. В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н., 2018. 154 с.

12. Кузьмина Н. Творческий потенциал специалиста. Акмеологические проблемы развития. *Гуманизация образования*. 1995. № 1. С. 41-53.

13. Лихвар В. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 р. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2003. 24 с.

14. Марущак В. Творчий потенціал особистості як одна з рушійних сил у розвитку та формуванні вчителя майбутнього. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016, № 5 (59). С. 327.

15. Махлай О. Творчість і креативність: психологічна сутність та зміст понять. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: психологічні науки. № 3 (8). 2017. С. 139-152.

16. Моляко В. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.

17. Морозов А., Чернилевский Д. Креативная педагогика и психология: учеб. пособие. Изд. 4-е, испр. и доп. Москва: Академический Проект, 2004. 560 с.

18. Образование. Наука. Творчество. Теория и опыт взаимодействия: монография / под общ. ред. В. Рындак. Екатеринбург: РАО, Урал. отд-ние. 2002. 394 с.

19. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г. Бурменской, В. Слущкого. Москва: Прогресс, 1991. 376 с.
20. Освітні технології / За заг. ред. О. Пехоти. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.
21. Пономарев Я. Психология творчества. Москва: Наука, 1983. 344 с.
22. Посталюк Н. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект. Изд.-во Казанский университет, 1989. 205 с.
23. Сисоєва С. Теоретичні та методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 р. «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 1997. 35 с.
24. Степанов С. Популярная психологическая энциклопедия. Москва: ЭКСМО, 2005. С. 325.
25. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів: монографія / Г. Пономарьова, Л. Петриченко, І. Полякова, А. Харківська; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків: Видавець О. Мірошниченко, 2019. 272 с.
26. Туник Е. Диагностика творческого мышления: креативные тесты. Москва: Чистые пруды, 2006. 32 с.